

Informace o zasedání Výzkumného výboru pro sociální stratifikaci v Trentu

V květnu 1992, rok po zasedání konaném v Praze (informace z pražského zasedání vyšla v Sociologickém časopise 27 (1991): 666-670), se Výzkumný výbor pro sociální stratifikaci a mobilitu při ISA (RC28) sešel v italském Trentu. Pořadatelem byla Fakulta sociologie Univerzity v Trentu. Organizátoři se nerozhodli pro určité dominantní téma a pokusili se naopak dát prostor téměř všem směrům, které se postupně v tomto výboru prosadily. Znovu se ale ukázalo, že tento přístup není nejšťastnější. Nejen proto, že málokdo dokáže během tří dnů absorbovat okolo šedesáti referátů, z nichž více než polovina je postavena na velmi sofistikovaných metodách, ale i proto, že program zasedání je nutně tak zaplněn, že nezbyvá téměř žádný prostor pro pořádání neformálních diskusí a setkání zájmových skupin, autorských kolektivů či týmů pracujících na společných výzkumných projektech.

Ostatně ani psaní krátké informace z takového zasedání není snadné. Nutně totiž předpokládá selekci toho, o čem se zmínit, a co naopak nechat bez povšimnutí. A bylo by neseriózní tvrdit, že taková selekce není zatížena subjektivními preferencemi.

Předně je třeba říci, že v Trentu pokračovala diskuse k otázce třídního a hierarchického přístupu ke komparaci mobilitních režimů, která byla zahájena v Madridu a pokračovala v Praze, kde jsme účastníkům sporu dali k dispozici jedno celé zasedání. I v Trentu dostali protagonisté tohoto sporu mezi hierarchickým (Mike Hout - University of California at Berkeley a Robert M. Hauser - University of Wisconsin-Madison) a třídním (Robert Erikson - Swedish Institute for Social Research, Stockholm a John H. Goldthorpe - Nuffield College, Oxford) přístupem k testování FJH hypotézy slovo hned na začátku zasedání (FJH hypotéza: hypotéza o stabilitě a podobnosti mobilitních režimů formulovaná

autory Featherman - Jones - Hauser). Erikson a Goldthorpe přijeli do Trenta s novou verzí reakce na Hauserovu a Houtovu kritiku jejich přístupu k analýze dat z projektu CASMIN. Vzhledem k tomu, že předmět kritiky již mezi tím stačil vyjít knižně (R. Erikson, J. Goldthorpe: *The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Clarendon Press, Oxford, 1992), přičemž k publikaci v *European Sociological Review* je připravena jak kritika (M. Hout a R. M. Hauser: *Symmetry and Hierarchy in Social Mobility*), tak odpověď na ni (R. Erikson a J. Goldthorpe: *The CASMIN Project and the American Dream*) a navíc jsme o podstatě sporu jsme již informovali po pražském zasedání, nebudeme se k této otázce již vracet. Pouze poznámka na okraj: debata, která začala v Madridu a která v Praze zaujala většinu přítomných svou věcností (neubírající na vyhraněnosti stanovisek), v Trentu zdá se, skončila. Neskončila ale proto, že by aktéři našli rozumné východisko, k čemuž dávala diskuse v Praze určitou naději, ale proto, že se spor dostal do osobní polohy a skončil vášnivými debatami o poznámkách pod čarou, na což účastníci zasedání v Trentu reagovali značným nezájmem a neskrývanou snahou téma co nejrychleji opustit.

Diskuse k otázce tříd měla ještě dva pokračovatele. Gosta Esping-Andersen (European University Institute, Florencie) se zabýval otázkou, zda lze ve vyspělých zemích očekávat krystalizaci třídní struktury post-industriálního typu (Post-Industrial Class Structures: An Analytic Framework). Formuloval devět hypotéz, které analyticky dekomponují autorovo přesvědčení, že post-industrialismus rodí dvě specifické třídy: třídu profesionálů (knowledge class) a potenciálně nový proletariát reprezentovaný nekvalifikovanými zaměstnanci služeb (service proletariat). Protože tento sektor je výrazně feminizován, můžeme podle Esping-Andersena hovořit o vzniku typicky ženského třídního útvaru vyznačujícího se značnou uzavřeností. Pokusem ilustrovat Esping-

Andersenův výklad na datech za Německo byl příspěvek autorů Hans-Peter Blossfeld (European University Institute, Florencie), Karl Ulrich Mayer a Gianna Giannelli (Expansion of Tertiary Sector and Social Inequality: Is there a new service proletariat emerging in the Federal Republic of Germany?). Diskuse ukázala to, co více či méně dávno víme, tj. že od formulování konzistentní hypotézy k přesvědčivému důkazu je v sociologii mnohem dále než v jiných vědách.

Jediný, komu se podařilo cestu od hypotézy k důkazu zkrátit na minimum, byl Geoff Evans (Nuffield College, Oxford). Na jeho příspěvek "Testing the Validity of the Goldthorpe Class Schema" nebyla - kromě dvou metodologických poznámek (Hout a Ultee) poukazujících na nepřesvědčivost důkazního řízení - téměř žádná reakce, a to přesto, že se dotýkal nejcitlivějšího tématu zasedání - tj. třídní klasifikace EGP. To, co Evans nazval "testem", byla sebevědomě předvedená tautologie v učebnicovém vydání: vezměme Goldthorpovy dimenze definující třídy, transformujme je do otázek a proměnných, provedme několik elegantních multivariačních cvičení a na konci se opět objeví dimenze, se kterými jsme začínali. Navíc střelba mimo hlavní cíl: problémem totiž není ani tak Goldthorpova definice tříd, která je v pozadí za EGP klasifikací, jako spíše schopnost EGP spolehlivě predikovat další podstatné dimenze sociálního postavení a sociální stratifikace (příjmy, životní úroveň, životní šance, politické chování, atd.). Evansův příspěvek byl ukázkou toho, jak snaha žáka pomoci učiteli může nakonec vyznít spíše opačně.

Příspěvek, který naopak vyvolal velmi zajímavou a užitečnou diskusi, předložili Volker Bornschie (Institute of Sociology, University of Zürich) a Felix Keller (Convergence and Divergence in the Stratification Pattern of Western Societies. The 1980 compared to the 1970). Autoři formulovali hypotézu, podle které "sociální model" odpovídající "technologickému stylu" šedesátých let se začal v sedmdesátých letech rozkládat, přičemž osmdesátá léta jsou již charakteristická nástupem nového technologického stylu, který si vynucuje i

nový sociální model a novou politicko-ekonomickou architekturu. Zatímco doba "stárnutí" či "zrání" určitého sociálního modelu je obdobím konvergence, období vzniku nového modelu je naopak periodou divergence. Vývoj stratifikačních modelů ve vyspělých zemích tedy po období konvergence vstupuje do periody divergence. Tolik ve zkratce teoretická hypotéza. Příspěvek byl pro mnohé osvěžením nejen proto, že do debaty o rozdílech a podobnostech mobilitních režimů vnesl nový interpretační prvek, ale i proto, že v analytické části opustil dogma mobilitní analýzy (otec, syn a duch svatý neboli fluidita) a vrátil se k tomu, co mobilitu ve skutečnosti generuje a co jí dává život, tj. ke stratifikačnímu procesu. Autoři navázali na tradici konce šedesátých let, explicitně pak na Blau-Duncanův tzv. základní model, a navrhli tzv. rozšířený kauzální model který by měl jako nástroj umožnit analýzu specifických rysů stratifikačních procesů v zemích v různé míře absorbujících nový technologický styl. Autoři tento model testovali na datovém souboru, který vznikl spojením dat za šest zemí (Rakousko, Finsko, Německo, Holandsko, Švýcarsko a USA), a posléze se pokusili testovat signifikanci národně specifických parametrů. Dospěli k závěru, že zatímco tradiční přístup založený na interpretaci rozdílů ve vyčerpané varianci těžko může říci něco nového (podobnost), přístup zdůrazňující národní specifika modelů "skládání" této variance (tj. testování rozdílů v parametrech modelu) dává naději na smysluplné výsledky.

Stalo se zvykem, že zasedání RC28 konaná v Evropě mají vždy svůj "východoevropský" blok. Bylo tomu tak i v Trentu. Uvedl jej Donald Treiman (University of California, Los Angeles - současný prezident RC28) informací o projektu "Sociální stratifikace ve východní Evropě po roce 1989", na němž participují Československo, Maďarsko, Polsko a Rusko. Treiman, koordinátor tohoto rozsáhlého projektu, podal stručnou informaci o východiscích a hlavních hypotézách i o zaměření navrhovaných výzkumů. Z informace byly patrné dvě věci: předně to, že se jedná o velmi ambiciózní projekt

s dobře definovanými obecnými cíli i vstupními hypotézami, ale i to, že v řadě dosti podstatných aspektů operacionalizace tento projekt ještě nestojí na pevném konsensu zúčastněných stran.

Ke stálícím východoevropským sekcí patří Tamás Kolosi a Peter Róbert (oba z TARKI, Maďarsko). Nezklamali ani letos. Tamás Kolosi spolu se svým krajanem, žijícím ošem trvale v USA (Ákos Róna-Tas, University of California, Santa Barbara), předvedli podle mého názoru dobře teoreticky a zejména metodologicky založenou analýzu efektivnosti různých strategií ekonomického úspěchu v období post-komunistické transformace (The last shall be the first? The social consequences of the transition from socialism in Hungary). Kolosi dokázal že má dobře vyvinutý sociologický "čich" (rozhodl se nalézt respondenty zkoumané v jednom ze svých výzkumů z roku 1989 a provést na nich v roce 1991 opakované šetření), Róna-Tas dodal střízlivý pohled zvenčí a vysokou metodologickou zkušenost. Výsledek byl natolik zajímavý, a pro nás poučný, že jsme se rozhodli nabídnout tento příspěvek k publikaci v Sociologickém časopise. Peter Róbert tentokrát opustil "velká témata" sociální stratifikace a v brilantním příspěvku spolu s Endre Sikem ukázali, že i sociální stratifikace může mít svá aplikovaná studia (Status attainment of immigrants in Hungary. The case of Transylvanian refugees).

Československo se v Trentu prezentovalo dvěma příspěvky: Pavel Machonin a Milan Tuček přivezli výsledky své historické komparativní analýzy vertikální diferenciacie československé společnosti (Changes in Vertical Social Differentiation in Czechoslovakia 1967 - 1984 - 1991), Petr Matějů referoval o výsledcích své analýzy vnímání změn v nerovnostech v Československu v průběhu post-komunistické transformace (Perception of Changing Inequality in Czechoslovakia). Podobným tématem se prezentovalo i Polsko (Attitudes towards Inequality in Poland: Do systemic changes Matter?), i když tak trochu australským očima (Krzystof Zagórski, Australian National University), a Rusko v kontrastu

k USA (Perceptions of Economic Inequality in Russia and the United States), v tomto případě však nikoli trochu, ale hodně americkým očima (M. Hout a E. O. Wright). V Trentu se poprvé v historii RC28 objevily i příspěvky o Rumunsku psané v Rumunsku. Oba přivezené příspěvky však ukázaly dvě věci: předně, že dlouhodobá izolace má dlouhodobé následky, a to jak v profesionální, tak v jazykové výbavě, a že stereotypy starší generace lze oslabit přítomností mladší generace. Doufejme, že k tomuto závěru došli oba účastníci z Rumunska (Oscar Hoffman a Ion Glodenau).

RC28 má dvě velmi silná a dobře obsazená témata: vzdělanostní nerovnosti a diferenciaci životního stylu. Obě tato témata dostala jako vždy po jednom zvláštním zasedání. Vzdělanostní sekce zde měla obě své "hvězdy": Robert Mare (University of Wisconsin, Madison), známý svou schopností vyjádřit rovnicemi i ty nejsložitější hypotézy, se vrátil k tradičnímu americkému nástroji analýzy vzdělanostní stratifikace, jímž jsou údaje o sourozencích (Trends in Educational Stratification in The United States: new estimates on sibling data), Alan Kerckhoff (Duke University) pokračoval v systematickém prozkoumávání životních drah kohorty narozených v Británii v roce 1958 (kohorta byla systematicky sledována až do roku 1981, kdy jejím příslušníkům bylo 23 let). V příspěvku prezentovaném tento rok v Trentu (Cumulative Structural Effects on Educational Achievement) Kerckhoff dokazuje, že institucionální struktura britského školského systému působí jako prvek "konzervace" třídních nerovností, neboť: a) sociální původ dobře predikuje přístup ke kvalitnějším vzdělávacím institucím ("high structural locations") a b) jedinci procházející těmito institucemi vykazují významně lepší výsledky v testech znalostí (které jsou rozhodujícím faktorem postupu školským systémem a ovlivňují i budoucí profesní dráhy), a to při kontrole všech podstatných osobnostních charakteristik.

Sekce k úloze životního stylu v sociální stratifikaci až na výjimky letos ukázala, kudy cesta určitě nevede. Po letošním zasedání

snad už bude všem jasné, že stále opakování faktorových analýz kulturních aktivit už nepřinese nic nového, pokud "kulturní kapitál" neučiníme součástí širších modelů, a to buď jako nezávisle, nebo jako závisle proměnnou. Pouze s rozpaky lze přijmout námitky, že "life-style" je k takzvaným "tvrdým" stratifikačním dimenzím (sociálně ekonomický status, příjem) ve volnějším vztahu než se předpokládalo, pokud jsou založeny na analýzách hledajících determinaci sklonu ke konzumaci hamburgerů (T. Toivonen "Consumption makes classes? On the changing pattern of determination of consumption") nebo pěstování horské cyklistiky (Odd Gasdal: "Class, Income, Education and Leisure in Norway"). Zdá se, že této větvi stratifikačního výzkumu rozhodně nechybí statistická erudice, ale zato postrádá konzistentní výkladová schémata s dobrým teoretickým základem, někdy i zdravý rozum. Dovolím si v této souvislosti jedovatou otázku: budou-li američtí "yuppies" vykazovat stejnou tendenci ke konzumaci hamburgerů jako "modré límečky" (o čemž nelze pochybovat), může sociolog vybavený zdravým rozumem učinit jakýkoli závěr o

podobnosti či rozdílnosti životních stylů těchto dvou přímo protikladných skupin?

Zasedání v Trentu mělo i další sekce (Sociální nerovnosti v současné Itálii, Imigrace, etnicita a stratifikace). Preferoval jsem však dát více prostoru těm sekcím a příspěvkům, které nás bezprostředně oslovují. Pokud jde o pravidelné zasedání exekutivy výboru, pro nás je důležitý jeden ze závěrů: RC28 má slušnou finanční rezervu, která může být použita pro omlazení komitétu. Proto od příště dostanou finanční podporu pouze mladí sociologové, a to jak z Východu tak ze Západu (z bohatšího Západu ovšem pouze studenti nebo aspiranti), a to na základě předem zasláního příspěvku. Zájemci se mohou obrátit přímo na autora této informace nebo na jiného člena exekutivy RC28. Příští zasedání (srpen 1992) se ale koná v Salt Lake City, takže není třeba spěchat, tak velkou finanční rezervu RC28 zase nemá.

Všechny příspěvky citované v této informaci (pokud nebyly distribuovány pouze tabulky a grafy) jsou k dispozici a v omezeném množství lze vážným zájemcům zaslat na požádání kopii.

Petr Matějů

Konference "Regulace sociálních procesů v reformě a automatizace RSPR/AUT 91"

Tato v pořadí třináctá teoreticko-praktická konference se konala ve dnech 29. - 31. října 1991 v Brně. Zprávy o konferencích jsou zveřejňovány v *Sociologickém časopisu* každoročně, počínaje č. 6/1986.

Program tradiční mezioborové konference byl orientován do následujících problémových okruhů:

1. Teorie a praxe řešení současných sociálních problémů;
2. Sociální problémy přeměn vlastnictví, konverze výroby a nové samosprávy;
3. Technické prostředky v sociální a personální práci.

Diskuse k prvnímu tematickému okruhu byla uváděna referáty "Ekonomická reforma,

sociální aspekty a mezinárodní souvislosti", který připravil I. Tomeš (soukromý poradce Praha 9). "Aktuální otázky sociální politiky" bylo téma referátu P. Víška (FMPSV Praha), J. Motl (Generální rada ČSKOS, Praha) hovořil o "Sociálních problémech reformy z hlediska odborů". "Nové pojetí efektivit sociální politiky" přednesl E. Mleziva (VÚD Praha), s "Principy sociální politiky v SRN" seznámil Z. Dráb (ČSVTS Praha).

Druhý tematický okruh byl uváděn referáty "O zkušenostech s privatizačními projekty podniků" J. Vodičky (MSNMP Praha) a pracovníka Střediska výzkumu podnikání a řízení Polské akademie věd v Bytomi R. Kryše "Aktuální problémy privatizace polského hospodářství". Dále vystoupili S. Konečný (MPSV SR) na téma "Sociální politika podniku", V. Čech (VŠSE Plzeň) "Nový pohled na sociální funkce podniku" a příspěvek na téma "Sociální